

Mõtted seoses kooli loomisega

Kersti Nigesen, Vanalinna Hariduskolleegiumi direktor

Mulle sattus 2002. aasta uuringutest kätte niisugune fakt: 35% lastest ei taha käia koolis ja 11-aastastest oli see lausa 83%. Loodetavasti ei ole need arvud praegu nii suured, aga need on mõtlemapanevad.

Sattus kätte ka maailmas kohati bestselleriks kujunenud Paulo Freire raamat "Rõhutute pedagoogika", kus on üsna radikaalne seisukoht, et inimesed, kes on kasvanud totalitaarses ühiskonnas või totalitaarses koolis, ei taha saada vabaks, vaid omakorda rõhujateks. Nende jaoks võrdub inimese kontseptsioon valitseja või orjapidaja kontseptsiooniga. Tuua välja rõhutat sellest ringist, kus ta soovib saada rõhujaks. et püüelda vabaduse poole, on väga keeruline ülesanne.

Kolleeg Taivo Niitvägi, kellega koos 20 aastat tagasi oma kooli alustasime meenutas, et tol ajal soovisime hoida oma lapsi kehtinud kaksikmoraali eest, kaitsta neid totalitaarse süsteemi eest, et juba enne nende isiksuse väljakujunemist ei vormitaks neid ümber manipuleerimise objektiks.

Meile oli selge, et totalitaarsest režiimist vabanemine eeldab eelkõige vaba inimest, samuti see, et vabadust ei anta üksnes poliitiliste otsustega: subjektiks – aktiivseks algeks, kes julgeb ja suudab ennast realiseerida ja teisi aidata, tuleb kasvada.

Põhimõtteliselt on laps aktiivne alge nii keskkonna kui ka iseenda kujunemise suhtes. See aktiivsus ja iseseisvus pole niivõrd fakt, mis iseloomustaks vastündinut, vaid pigem potentsiaal, mis kujuneb arengus, kui last käsitletakse respektiga. Vastündinu ja väikelapse subjektsus realiseerub läbi tema vanemate, kes ennast tahaplaanile jättes asetuvad lapse positsioonile tema huvides valikuid langetades. Nii moodustavad vanemad osa lapse subjektsusest, nagu moodustas ema enne sündi osa lapse füüsisest. Vanematel on olemuslik prioriteet otsustada oma lapse eest – ka kooli valikul. Ja selle valiku juures ei ole tähtis ainult kooli lähedus elukohale. Tunduvalt olulisem on see, kelleks laps soovitakse kasvatada: milliseid väärtusi ta õigeks hakkab pidama, kas ta mõistab oma vanemaid ja kujuneb nende järgijaks või hoopis kellekski, kellega neil pole elus midagi ühist peale "külmkapi jäetud toidu".

Inimesed, kes hoolivad

Vanemad on oma lapse arengu esmasteks subjektideks, kuid mitte ainsateks. Õigus toetada, aidata ja nõuda on kõigil, kes hoolivad: kogukonnal, mis last ümbritseb ja kaitseb.

Lähenedamine lapsele taandub laias laastus omamise või olemise küsimuseks. Kui räägime lapsest kui kallimast varast, mis muretsetakse, kui kõik muu vara on juba olemas, siis taandub kasvatus vara heaperemehelikule hooldamisele (vaja on osta ka teenust, et last hoida ja harida) ja iseseisvus hoolimatusele (rahaga makstakse kinni oma kiirustamisi ja tegematajätmisi). Taolistes suhetes on aktiivseks algeks küll vanem, aga laps kujuneb objektiks, kes ei saa ise kaasa rääkida oma saatuses ja kujunemises: puudub dialoog vanematega.

Suhetest perekonnas saab alguse tarbimisühiskonnale omane võõrandumisprotsess, millega seisame silmitsi paratamatult ka koolis. Kuid see ei ole kooli probleem, vaid lähtepositsiooni probleem, millel seisab nii perekond kui kool.

Oma kooli luues pidasime oluliseks vastastikuse koostöö ja toetuse tunnet, nii et lapse ümber oleksid temast ja üksteisest hoolivad inimesed, kes töötavad partnerluses.

Selleks, et selline kool võiks realiseeruda, oli tarvis luua kool kui arengukeskkond, kus lapse eeldused võiksid kujuneda võimeteks, ning kus ühtlasi teda aidataks ületada arenguraskusi ja kitsaskohti. On üldtuntud tõde, et paljud eeldused ei realiseeru andeks, mitte selle tõttu, et eeldused oleks nõrgad, vaid selle tõttu, et andekatel inimestel on enamasti ka palju nõrku külgi. See on pedagoogiline probleem, kuidas ületada takistused nii, et laps saaks selleks, kelleks tal on eeldusi saada.

See on ka väärtussüsteemi probleem. Teisi juhtida, toetada ja aidata saavad ainult need inimesed, kes seda tahavad.

Euroopa väärtussüsteem on väga tugevalt seotud kristliku väärtussüsteemiga, kus põhiväärtusteks on usk, lootus ja armastus. Tänapäevaks neid kategooriaid justkui ei sobi kasutada. Nii nagu väärtussüsteem tervikuna, on turumaailmas devalveerunud inimese põhiolemust käsitlevad mõisted, omandades piinlikkust tekitava sentimentaalse varjundi.

Kuid mööda neist ka ei saa. Nii on meedias "armastus" asendunud "hoolivusega", mille defitsiit (sh. koolis) näib suurt muret tekitavat kõigile. Mööda ei pääse ka tõsiasjast, et elu ei sünni, kui pole armastust: ta mitte ainult ei teki, vaid ka püsib läbi armastuse.

Lastel, kellest hoolitakse, on head tulevikuväljavaated ja nende elu kujuneb mõtestatuks, neil on elus tunduvalt rohkem võimalusi kui nendel, kellest ei hoolita. Suur osa väärtussüsteemis on vääramatult ka usul. Ma ei pea silmas ainult religiooni. Usk tähendab ka usku iseendasse, sellesse, et su vanemad sust hoolivad, et sind nii elus kui koolis märgatakse ja toetatakse. Kui laps usub, et ta hoolitakse ning et tal on

elus väljavaateid, siis on temas jõudu ja kindlust, et ületada oma nõrkusi ja vajadusel toime tulla muredega. Selliste lastega on kerge edasi minna. Ka koolis on nad kerged õpilased.

Maailmavaade ja kutsumus

Vanematele kõrval aktualiseerub lapse jaoks ühe olulisima subjektina õpetaja. Meie õpetajad koostasid ühes seminaris õpetaja mudeli. Nad leidsid, et kõige tähtsam ei ole õpetaja erialane pädevus, isegi mitte ameti- ja kutsealased oskused ega töökus, vaid tema maailmavaateline baas ja selle taustal aktualiseeruv kutsumus: inimene näeb, et ta elu on mõtestatud ja töö, mida ta teeb, on just see, mida ta teha tahaks.

Ja kui siis õpetaja suudab oma õpilaste jaoks esindada rohkemat, kui vaid vahendatavat ainelõiku, kujuneb ta selleks, keda eesti kultuuriloos on tähistatud mõistega "maa sool". Selleks aga, et see nii oleks, peaks õpetajakoolituses nägema õpetajat kui tulevast kultuuriesindajat ja kodanikuteadvuse kandjat, luues vahendeid säästmata eeldused tema kujunemiseks haritlaseks. Ainult sellisena suudab õpetaja toimida väärikast kasvatajast partnerina peredele (ning ühiskonnale). Kui õpetajaks on kutsumusega haritlane, küllap siis on ta ka võimeline omandama (kasvõi) iseseisvalt seda, mis konkreetsetes situatsioonides vajalikuks osutub.

Liigne reglementeerimine takistab

Paraku jääb arutlustes tänase kooli üle aktuaalsena kõlama koolimaja ja õppekava. Paindlikku arengukeskkonda, mida lapsele on vaja tema eelduste kujundamisel võimeteks, on sellel taustal üsna raske luua. Meie kool sündis nõukogude ajal põrandaalusena. Muutuvas ühiskonnas saime luua kooli üsna nii, nagu õigeks pidasime. Algusaastate praktika ei olnud küll alati väga süsteemne. Oli neid, kes eelneva koolipraktika taustal hoiatasid, et meie kooli lastest ei kujune kirjaoskajaidki. Õnneks võime täna, mil meie esimese lennu lõpetamisest on möödas seitse aastat, öelda, et nad kujunesid tublideks, õppisid mõtlema ja ka üht-teist tegema.

Raskeks läks aga säilitada loodud kooli kui lapse arengukeskkonna mudelit siis, kui võeti vastu põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. Seadus reglementeeris kooli vormilise, mitte sisulise poole ja muutus nii tegelikkuses takistuseks paindliku keskkonna kujundamisel. Kesksena aktualiseerus kool, mitte laps.

Et nendes tingimustes mitte loobuda endale seatud eesmärkidest, olime sunnitud tõsiselt tegelema organisatsioonilise struktuuriga. Püüdsime luua struktuuri, mis võimaldaks endiselt kesksena käsitleda last ja tema arengut, aga ei läheks ka otseselt

vastuollu seaduses kehtestatud haridusmudeliga, mis jaotas koolid huvi- ja üldhariduskoolideks.

Kompromissiks oli erinevate tegevusvaldkondade kui koolide ühendamine Hariduskolleegiumiks.

Maatriksjuhtimise skeemi rakendamine võimaldas säästa nii administratiivseid, majanduslikke kui ka rahalisi ressursse, planeerides ja kasutades neid lähtudes lapse arengust ja sellele tingimuste loomisest kui põhiprotsessist, mitte üksikute koolide huvidest. Samuti tegi juhtimisskeem võimalikuks osakondadesse killustunud valdkondade ühendamise hoomatavateks tervikuteks ning tagas paindlikkuse ja avatuse, mille kaudu sai võimalikuks vanemate kodanikuinitsiatiivil järjest uute tegevusvaldkondade integreerimine laste arengukeskkonda.

Arvan, et on põhimõtteliselt oluline, et haridussüsteemi oleks sisse projekteeritud kolmanda sektori osalusvõimalus väga erinevatel tasanditel, tagamaks nii olemasolevate ressursside säästlikku kasutamist, täiendavate ressursside kaasahaaramist ja sünergiat kui ka kujundamaks vastutustundlikke vanemaid ja ühiskonda kui lapse kasvatajat. Ainult nii kujuneb haridussüsteem otstarbekaks paindlikuks. Kuid mitte ainult: demokraatlik ühiskond ei koosne kodanike ja riigi tasandist. Kodaniku osalus vahendub ja mõtestub läbi kogukondlike struktuuride. Totalitaarses ühiskonnas need puudusid ja olid põhimõtteliselt hävitatud. Demokraatia ülesehitamine eeldab riigi hoolt kogukondlike struktuuride toeks ja tekkeks, et tagada oma kodanike mõtestatud ja vastutustundlikud valikud. Koolil on selles osas täita asendamatu roll.

Lapse ja tema arengu tähelepanu keskmes hoidmiseks on Vanalinna Hariduskolleegiumis loodud terviseteenistus (tervist käsitletakse siin kui füüsilise, psüühilise ja sotsiaalse heaolu seisundit). Terviseteenistus püüab korraldada iga lapse arengu jälgimise; viib läbi uuringud ja tagab õpetajate ja vanemate koostöö lapse arengu seisukohalt oluliste otsuste ettevalmistamisel, on hooles, et need ei need jääks hiljaks. Lahenduste leidmisel kasutatakse nii erinevate tegevusvaldkondade võimalusi kui ka tugisüsteeme. Selleks, et lapse arengut juhtida, peame tundma nii tema arengu loogikat kui ka jagama tema ja ta vanemate ootusi ja lootusi tuleviku suhtes. Kui meil on selge ettekujutus sellest, kuhu tahame jõuda, ning me suudame diagnoosida seda, kus parasjagu oleme, on loodud baas vanemate konsulteerimiseks arenguestluste raames. Ilma arengujälgimise süsteemita ning võimaluseta vajadusel õpet individualiseerida või rakendada tugisüsteeme jääb arenguestluste nõue formaalseks.

Vastava ettevalmistuseta, ebakompetentsete või hoolimatute õpetajate korral ka last kahjustavaks. Arusaam lapse arengust on tugevalt seotud sellega, mida väärtuseks peetakse. Siit aktualiseerub uuesti probleem kodu ja kooli koostööst: kool saab toetada perekonda tulemuslikult vaid siis, kui pere on valinud kooli, mis toetab nende vanemate arusaamu elust ja laste kasvatuses.

Klassijuhatajatest

Ka klassijuhatajad paneb lapse arengu keskne koolikorraldus keerulisse olukorda. Tavakoolis on klassijuhataja ülesanne planeerida klassi, mitte lapse tegevust. Ta kavandab klassi üritusi, hoiab korras dokumentatsiooni ja tegeleb laste probleemidega siis, kui nad ei mahu koolis seatud raamidesse. Koolis, kus püütakse planeerida lapse arengut individuaalselt, peab õpetaja tundma iga õpilase eripära, selgitama välja vanemate seisukohad ning konsulteerima neid arengu kavandamisel. Ta peab oskama rakendada kompensatoorseid abinõusid, tundma võimalusi erivõimete väljaarendamiseks, suutma planeerida otstarbekalt ja säästlikult lapse õpet. Ei ole kaugelki lihtne olla piisavalt kompetentne, et anda nõu. Pole haruldane, et õpetajalt küsitakse nõu ka pereküsimustes. Kõik see eeldab õpetajate sügavat ettevalmistust ja laialdast tugivõrgustikku. Vastasel juhul jääb õpetaja üksi ülesannetega, mis pole talle jõukohased.

Lapse arengu jälgimise ja suunamise aktualiseerimine koolis on paradigmaatiline muutus. Selleks, et lapse elu mõjutavad otsused oleksid kompetentsed, on vaja eelkõige kontseptuaalset selgust, kuid ka muutusi juhtimises, seal hulgas eri aspekte arvestada suutvaid kompetentseid meeskondi.

Oma koolis oleme loonud uuringute süsteemi. Kaks korda aastas annavad õpetajad ekspertidena mitmete parameetrite alusel hinnangu lapse käekäigule ja iga kolme aasta tagant viiakse läbi põhjalikumad arengu-uuringud. Diagnoosides lapse seisundit ja omades infot tema arenutrajektoori kohta, tekib teatav kindlus, kavandamaks koostöös vanematega tema edasist õpet ja käekäiku. Mulle tundub, et paljudel juhtudel on meil õnnestunud laste kriise ennetada. Kuigi koolis on üsna palju probleemseid lapsi, pole seni olnud väljalangejaid (ka mitte poiste seas).

Tugisüsteemidest

Iga aastaga muutuvad laste probleemid suuremaks. Paljusid abi otsima tulevaid stressis lapsi ei ole võimalik enam aidata suure kooli sees. Individuaalselt lähenedes on see paljudel juhtudel siiski võimalik. Nii pidasime vajalikuks luua Vanalinna Hariduskolleegeiumi kõrvale kolmanda sektori toel Püha Miikaeli Kolleegeiumi kui

individuaal- ja koduõppe keskuse. Hädavajalikuks osutus ka õpilaskodu. Eesti peretraditsioonide katkemise tagajärjel on väga paljud lapsed selleks ajaks, kui nad murdeikka jõuavad, praktiliselt omapead. Ma arvan, et seni ei ole uuritud, kui paljud põhikooli lastest töötavad. Aga töötab üllatavalt suur osa, gümnaasiumilapsi veel rohkem. Muidugi, mõned töötavad, et saada töökogemust, aga väga paljud teevad seda vältimatu vajaduse tõttu. Neid lapsi, kes varjavad kui häbiasja, et neil pole kusil elada, on meie hulgas rohkem, kui keegi oskaks arvata. Nad on korralike, kuid kriisi sattunud vanemate lapsed. Paljude jaoks leevendab pingeid juba see, et õpilaskodu näol on olemas koht, kuhu häda korral võib pöörduda. Omaette probleem on puuetega lapsed ja nende sotsiaalsed kontaktid. Iga lapse arenguprogrammi koostamisel osaleb palju Vanalinna Hariduskolleegeiumi ja Miikaeli Ühenduse allüksusi. Puuetega laste puhul eeldab see lisaks seondumist tugivõrgustikku väljaspool VHK-d.

Kokkuvõtteks võib öelda, et kui vanemad ja kool on ühel meelel, siis on võimalik saavutada laste arengus häid resultate ja nende elu mõtestada. Aga kui vanemad ja kool on küll väga tublid, kuid nende arusaamad elust ja väärtussüsteemid on erinevad, siis nad tegelikult nullivad üksteist. Selle tõttu arvan, et kooli valiku õiguse tagamine ainult piirkonnakooliga ei ole sisuline haridus, vaid on formaalne haridus. Kodanikel ja kogukondadel on põhjust koostööd teha oma laste jaoks koole ja otsida muid vorme lapse arengu tagamiseks, et nende lastest kasvaksid täisväärtuslikud ja elus edasi jõudvad inimesed. See on Eesti püsimise küsimus.